

BODNÁR, J.: Philosophy and Our Present. *Filozofia* 36, 1981, No. 1, p. 36—47

The paper deals with topical questions of further advancement of philosophy in the period of building up a developed socialist society. The subject under discussion is the fulfillment of the requirements contained in the resolution of the 15th plenary session of the Communist Party of Czechoslovakia: the requirements are the intensification and a higher quality of theoretical work and research in the sphere of philosophy, narrower contact of theory and practice of building up socialism, accentuation of a creative approach towards scientific work.

In the paper the author applies these requirements as criteria to the evaluation of recent results in the sphere of philosophical research, especially in the sphere of investigation of philosophical aspects of molding the socialist consciousness and personality. He simultaneously analyses in view to these intentions the future research project that will be worked upon in the Philosophical Section of the Institute of Philosophy of the Slovak Academy of Sciences: "Methodological Problems of Social Sciences".

Na náš filozofický front azda viac ako na iné úseky vedeckovýskumnej, teoretickej činnosti, ideovo-výchovného a svetonázorového pôsobenia sa vzťahujú požiadavky zdôrazňované v stranických dokumentoch z posledného obdobia, predovšetkým v správach prednesených na 15., ale i 18. zasadnutí ÚV KSČ i zasadnutiach ÚV KSS. Vychádzajú z nepopierateľného faktu našej doby, že veda vôbec a spoločenské vedy zvlášť sa stávajú v podmienkach budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti *jedným z rozhodujúcich dynamizujúcich faktorov celého spoločenského vývoja*.

Ide hlavne o tieto požiadavky:

1. Zintenzívniť a skvalitniť *teoretické bádanie*, v našom prípade *bádanie v oblasti marxisticko-leninskej teórie*, zapojiť sa vo väčšej miere ako doteraz do *integrovaného výskumu socialistickeho spoločenstva*. „Zdrojom sily, trvalého zahaľovania, ideovej a organizačnej zomknutosti je marxisticko-leninská teória.“ (1) „Akékoľvek podceňovanie teoretického bádania je cudzie duchu marxizmu-leninizmu a v konečných dôsledkoch veľmi oslabuje účinnosť všetkých foriem ideovo-výchovného vplyvu.“ (2) Zvláštny dôraz je kladený na význam teoretického výskumu v oblasti marxisticko-leninskej teórie pre ideologickú prácu strany najmä v kontexte s formovaním nového, socialistickeho človeka, rozvíjaním a upevňovaním jeho socialistickeho vedomia, jeho svetonázorovej orientácie.

2. Požiadavka spájať *teóriu s praxou* socialistickej výstavby. „Každé odtrhnutie teórie od praxe vedie ku školometstvu, zbavuje teóriu jej zmyslu, robí ju zbytočnou.“ Je potrebné držať „krok s potrebami spoloč-

nosti“, zamerať sa na „riešenie kardinálnych otázok našej doby“. (1) To kladie požiadavku sústrediť sily na riešenie spoločensky najzávažnejších problémov, voliť nové prístupy vo výskumnej činnosti, zodpovedajúce vysokým nárokom súčasnej praxe.

3. Predpokladom úspešnej teoretickej práce, jej praktického využitia je požiadavka *tvorivého* prístupu, rozvinutia tvorivých schopností a síl ľudí. Je potrebné, aby sme postupovali „smelšie v analýze javov, ktoré nás znepokojujú a dosahovali väčšiu hĺbku teoretického poznania. Tvorivý marxisticko-leninský prístup... sa musí stať pre činnosť vedcov, teoretikov a propagandistov základným príkazom.“ (1) V správe Predsedníctva ÚV KSČ, prednesenej na 18. zasadnutí ÚV KSČ s. Štrougalom, sa — pravda v širších súvislostiach — píše: „Doslova ako soľ potrebujeme zdravú nespokojnosť s dosiahnutými výsledkami, ono ustavičné tvorivé hľadanie, ktoré si tvrdošijne a dôsledne kladie otázky: ako ešte lepšie a ako ešte efektívnejšie.“ Zvýšený dôraz sa tiež kladie na tvorivý charakter ideologickej práce, ideovo-výchovného pôsobenia, propagandistickú činnosť atď.

Potreba skvalitniť a zintenzívniť vedeckovýskumnú prácu, dôslednejšie ju spájať s praxou výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti, s „úlohami doby“, potreba „využívať tvorivé sily“, to všetko má osobitný význam dnes, keď bilancujeme našu činnosť za posledné päťročné obdobie a keď dokončujeme poslednú fázu príprav na ďalšie obdobie. Nie je úlohou tohto príspevku podať hodnotiacu správu o plnení úloh na úseku filozofie. Chceli by sme sa skôr zamyslieť nad niektorými otázkami súvisiacimi s charakterom, zameraním a výsledkami našej práce v oblasti filozofického bádania, s možnosťami i predpokladmi jej posunu na kvalitatívne novú, vyššiu úroveň v súlade s požiadavkami načrtnutými v predchádzajúcich riadkoch, aj to nie v dimenziách celého marxisticko-leninského filozofického frontu, ale iba v rámci nášho pracoviska.

***

Tento zámer vyžaduje hneď na začiatku globálny pohľad na etapu, v ktorej sa rozvíjala naša činnosť, etapu prekonávania dôsledkov krízového obdobia z konca šesťdesiatych rokov a vyrovnávania sa s nimi, skúmania zdrojov, prejavov, súvislostí a možných dôsledkov revizionizmu a pravicového oportunistu, ktorý zasiahol aj oblasť filozofického myslenia u nás a poznačil ju svojím hlavným cieľom dezintegrovať marxisticko-leninskú filozofiu, spochybniť jej základné východiská a v konečnom dôsledku otvoriť priestor prenikaniu buržoáznej filozofie a ideológie. Ako východiskový bod pre pohľad na túto etapu nám slúži *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*, významný dokument, v ktorom je daná presná diagnóza príčin hlbkej krízy, vytýčené sú základné východiská jej prekonania, dokument, ktorý sa stal „príkladom tvorivej aplikácie marxizmu-leninizmu na naše podmienky“.

[1] Je pozoruhodné a pre našu prácu mimoriadne závažné, že v dokumente sú základné východiská prekonávania krízových javov a ďalšieho rozvíjania marxisticko-leninskej teórie vnútorne spojené s tými aktuálnymi požiadavkami, o ktorých sme už hovorili — s požiadavkami prehĺbenia a zintenzívnenia teoretického bádania, spojenia teórie s praxou, s rozvíjaním tvorivého myslenia na pozíciách marxizmu-leninizmu.

Úsilie vyrovnat sa s vplyvom revizionizmu a pravicového oportunistizmu, analyzovať a identifikovať ich konkrétne podoby a zámery vo filozofickej tvorbe u nás a v intenciách *Poučenia* koncentrovať sily na ďalšie skutočné, tvorivé rozvíjanie marxisticko-leninskej filozofie charakterizovalo našu činnosť v sedemdesiatych rokoch a v rozličných súvislostiach ju bude charakterizovať naďalej. Keby sme stručne chceli zhrnúť výsledky dosiahnuté v tomto smere, mohli by sme azda povedať toľko:

a) V priebehu sedemdesiatych rokov vyšlo u nás značné množstvo štúdií venovaných rozborom *filozofických* zdrojov revizionizmu, resp. prejavov revizionizmu v našej *filozofickej tvorbe*. Pri identifikácii týchto zdrojov a prejavov sa viac-menej zhodne konštatuje ich vnútorná návaznosť na „tradičné“ všeobecné filozofické východiská revizionizmu, ako sa formovali v úsilí o revíziu základných východísk marxisticko-leninskej filozofie v priebehu uplynulých sto rokov. Na tejto návaznosti nič nemenia ani snahy o ich „modernizáciu“, prezrádzajúcu priamy alebo sprostredkovaný vplyv toho-ktorého novšieho smeru buržoáznej filozofie. Najčastejšie sa možno stretnúť s vplyvmi existencialisticko-antropologickej filozofickej orientácie, formujúcej sa v povojnovom období hlavne na báze Sartreovej filozofie (človeka, slobody, revolúcie) v kombinácii s maloburžoáznymi koncepciami socializmu (demokratického s ľudskou tvárou a pod.). Menej výrazne sa prejavil vplyv pozitivistického scientizmu, aj keď jeho „podhubie“ pretrváva v modifikovaných podobách až dodnes. Nechýbali ani pokusy o „zblížovanie“ s modernými nábožensko-filozofickými smermi. Pokiaľ ide o prejavy revizionizmu v našej filozofickej publicistike, priamo do očí bije minimálna originálnosť v myslení, preberanie názorov praxistov alebo predstaviteľov „tzv. frankfurtskej školy“, teoretická plytkosť a epigónstvo. Celkove možno azda povedať, že pokiaľ ide o skúmanie filozofických zdrojov revizionizmu u nás v spomínanom období, jeho filozofických východísk a prejavov, ťažko predpokladať, že dôjde k novým radikálnym záverom. To neznamená podceňovanie potreby ďalšieho bádania v danom smere, ukazuje sa však, ako na to ukážeme ďalej, že bude potrebné urobiť nový posun pri ďalšom skúmaní tohto javu.

b) B. Ponomarjov pri analýze základných príčin vzniku a pôsobenia pravicového revizionizmu v niektorých socialistických krajinách upozorňuje na tieto momenty: 1. Značný početný rast robotníckej triedy z radov maloburžoázie a nezriedka i z radov samotnej (buržoázie sa musel odraziť v názoroch a náladách určitej časti proletariátu. 2. Zvrhnuté, avšak nie likvidované nepriateľské triedy, orientujúce sa na imperialis-

tický západ, zosilňujú — najmä v ťažkých a zložitých situáciách — svoju protiludovú aktivitu, pričom dezorientujú i časť pracujúcich. 3. U nepevných jednotlivcov z maloburžoázných kruhov, ktorí vstúpili do radov komunistickej strany, sa v období ťažkostí a neúspechov naplno prejavuje maloburžoázna oportunistická mentalita. (3)

Tento rozbor jednoznačne ukazuje na skutočnosť, že revizionizmus v žiadnom prípade nemožno považovať za náhodný jav, za dôsledok chýb jednotlivcov či skupín ľudí, ani za produkt národných či regionálnych zvláštností. Je *komplexom* myšlienkových postojov praktických i emocionálnych prejavov ľudí, výsledkom celkove nesprávneho chápania zložitých štruktúrnych zmien, uskutočňujúcich sa v jednotlivých etapách budovania socializmu. Ide teda o zložitý jav, *vyžadujúci komplexný prístup k jeho skúmaniu*. A práve týmto smerom bude potrebné orientovať aj naše výskumy pri plnení permanentnej úlohy odhaľovania jeho podstaty, prejavov a príčin jeho pôsobenia. Pretože, ako sa správne konštatuje v správe Predsedníctva KSČ, prednesenej na 15. zasadnutí ÚV KSČ, revizionizmus a oportunizmus „je ako burina — aj keď ju vytrhneš, má tendenciu časom sa rozbujiť. Parazituje na nedostatkoch, chybách, na otázkach, ktoré sa včas neriešia, na všetkom, čo je spojené s rizikom hľadania.“ Keď hovoríme, že ide o zložitý jav, vyžadujúci komplexný prístup k jeho analýze, máme na mysli potrebu rozšíriť terén výskumu, zapojiť ďalšie, špeciálne odbory a máme na mysli potrebu integrovaných rozborov, zovšeobecňujúcich parciálny poznatkový materiál. Popri filozofických aspektoch tu významnú úlohu majú ideologické, politické, sociálne, psychologické i historické aspekty. Na ich skúmaní musia participovať také vedné odbory, ako je marxistická sociológia, sociálna psychológia, vedecký komunizmus, novšie dejiny, prípadne ďalšie. Výsledkom nemá byť prostá sumácia poznatkov, ale taký stupeň zovšeobecnenia, ktorý umožní komplexný pohľad, výklad jednotlivých aspektov v ich vnútornej súvislosti a väzbách. Nebezpečenstvo recidív revizionizmu rovnako ako hlbšie pochopenie jeho minulých prejavov si nevyhnutne žiada tento prístup. V nemalej miere je to potrebné aj preto, aby sme sa vyvarovali zjednodušeniu, metafyzickej absolutizácie zámene oportunizmu s kritickým, tvorivým myslením, vyrastajúcim na pôde marxizmu-leninizmu.

Stojíme teda — znova zdôrazňujeme — pred úlohou urýchlene prístúpiť k *systematickému a komplexnému* výskumu prejavov revizionizmu a oportunizmu v povojnovom období. Je to nielen v záujme hlbšieho poznania zdrojov a príčin antimarxistických postojov a deformácií, ale aj principiálnejšieho a účinnejšieho boja proti ich možným recidívam. A je to aj v záujme nášho predsavzatia pripraviť v najbližších rokoch syntecké dejiny vývinu filozofického myslenia na Slovensku.

***

Februárovým víťazstvom nášho pracujúceho ľudu r. 1948 začala u nás etapa budovania socializmu. Otvoril sa priestor rozvoju marxisticko-leninského filozofického myslenia, vytvorili sa predpoklady zabezpečovať tento rozvoj tak vo sfére inštitucionálnej, ako aj kádrovej. Rady starších marxistických filozofov sa začali rozširovať o mladých adeptov filozofie, ktorí prešli profesionálnou prípravou na vysokých školách. Narastajúcou špecializáciou rozširovala sa aj tematika filozofického výskumu.

Zložitosť socialistickej výstavby, formovania socialistickeho vedomia sa odrazilo v špecifickej podobe aj v rozvoji nášho filozofického myslenia. Postupne dochádza k diferenciacii, ktorá vyústila do viacerých vývojových trendov. Základným a určujúcim trendom bolo rozvíjanie marxisticko-leninskej filozofie na báze odkazu klasikov tejto filozofie. Nešlo len o propagáciu a popularizáciu diel Marxa, Engelsa, Lenina, popredných sovietskych a iných marxistických filozofov, ale aj o tvorivé rozpracúvanie problémov spojených s našim kultúrnym dedičstvom, s budovaním socializmu, so socialisticou výchovou nášho človeka. Vznikali práce, ktoré z marxistických pozícií prehodnocovali vývin filozofického myslenia, ktoré riešili závažné metodologické problémy filozofického výskumu tohto vývinu, práce konfrontujúce marxistickú filozofiu so súčasnými trendmi vývinu buržoáznej filozofie. Vznikali podnety pre rozpracovanie niektorých kľúčových otázok dialektického a historického materializmu, a to v návaznosti na potreby rozvoja vedy, spoločenskej praxe, socialistickej výchovy, formovania socialistickeho vedomia.

Dosiahnuté výsledky dokumentujú okrem iného aj to, že nevyšiel jeden z hlavných zámerov antimarxistických síl, vystupujúcich v krízových rokoch: rozložiť náš marxisticko-leninský filozofický front, devalvovať všetko pozitívne, čo v minulosti a súčasnosti prispievalo k jeho formovaniu a upevňovaniu. Súčasné potencie a aktivity na tomto fronte ukazujú, že ostalo dosť síl vyporiadať sa s negatívnymi javmi v našom filozofickom myslení, pokračovať v rozvíjaní marxizmu-leninizmu, že týchto síl ustavične pribúda, najmä z radov mladej generácie. To všetko umožňuje aktívne sa zapájať aj do medzinárodnej spolupráce v rámci socialistickeho spoločenstva a prispievať k riešeniu spoločných úloh.

Znovu pripomíname, že úlohou nášho príspevku nie je bilancovať, resp. hodnotiť dosiahnuté výsledky, ale zamyslieť sa nad niektorými problémami súvisiacimi s našou prácou v poslednom období, s úsilím, ktoré v intenciách *Poučenia, XV. zjazdu KSČ i záverov 15. zasadnutia ÚV KSČ* je zamerané na prehĺbenie teoretického poznania, jeho efektívnejšieho spojenia s praxou socialistickej výstavby, s ďalším rozvinutím tvorivého marxisticko-leninského bádania v oblasti filozofie.

Sedemdesiate roky prinášajú výrazný kvalitatívny zlom vo vedecko-výskumnej činnosti aj v oblasti filozofie, a to tak po obsahovej, metodologickej, ako aj organizačnej stránke. Základnou črtou tejto činnosti stáva sa plánovaná a tímová práca, práca riadená v rámci štátneho plánu zá-

kladného výskumu a koordinovaná s výskumnými filozofickými pracoviskami socialistických krajín. Živelnosť, partikulárnosť a roztrieštenosť ustupuje cieľavedomým, koordinovaným a kolektívnym zámerom a predšavzatiam. Osobné, individuálne ambície a prístupy sú limitované požiadavkami užšieho spojenia s riešením úloh celospoločenského významu a novými prístupmi vyžadovanými tímovou prácou. Nebolo, pravda, a stále ešte nie je ľahké prekonať hlboko zakorenené tradície individuálneho štýlu práce v oblasti filozofického výskumu. Najmä ak máme na zreteli požiadavku, aby výsledkom tímovej práce nebol súbor statí, mozaika článkov, uverejnených v publikáciách zborníkového charakteru, ale ucelené, vnútorne konzistentné dielo (tak po teoretickej, ako aj metodologickej stránke), aby jednotlivé prístupy boli integrované do vyššej kvality zovšeobecnenia, aby bol získaný komplexný pohľad na riešený problém.

Novým, mimoriadne významným momentom vedeckovýskumnej práce aj v oblasti filozofie sa ďalej stala potreba zapájania sa do výskumných projektov v rámci medzinárodnej spolupráce filozofických inštitúcií socialistického spoločenstva. Dvojstranné a tým viac mnohostranné dohody vzájomnej spolupráce, ktoré sa stali pevnou súčasťou našich výskumných programov (najmä v 6. päťročnici), kladú vysoké požiadavky na kvalitu a štýl práce, na disciplínu a zodpovednosť pri plnení čiastkových úloh. Presvedčivo nám to ukázala práca na spoločnom diele bulharských a našich filozofov *Filozofické aspekty formovania a rozvoja socialistického vedomia*, ktoré je v tlači a vyjde v ruskom jazyku. Bolo potrebné zjednotiť celý rad rozdielnych teoretických i metodologických postupov, prekonať značnú bariéru terminologických ťažkostí a hlavne dosiahnuť, aby mozaika príspevkov dostala charakter uceleného, monotematického diela. S podobnými ťažkosťami sme sa stretli aj pri tvorbe diela venovaného metodologickým problémom vo výskume dejín filozofie, na ktorom sa zúčastňujú pracovníci z filozofických inštitúcií ZSSR, NDR, BER, PLR a ČSSR.

***

V ďalšej časti našej úvahy chceme upriamiť pozornosť na niektoré aspekty vedeckovýskumnej činnosti v sekcii filozofie ÚFS SAV a v náväznosti na to, čo bolo povedané v úvodnej časti, podeliť sa o skúsenosti získané pri riešení štátnych úloh základného výskumu v uplynulých rokoch. Vychádzajúc zo závažného poznatku v správe ÚV KSSZ na XXIV. zjazde, podľa ktorého „taká veľká vec, ako je výstavba socializmu, nemôže postupovať dopredu bez všestranného rozvoja človeka samotného“, (4) i v zmysle viacerých podnetov v správach XIV. a XV. zjazdu KSČ i iných straníckych uznesení upriamujúcich pozornosť na skúmanie zložitých procesov formovania socialistického vedomia, socialistickej osobnosti, sústredili sme pozornosť na tie teoreticko-metodologické „nástro-

je“ materialistickej dialektiky a historického materializmu, ktoré bezprostredne slúžia ako východisko pre skúmanie týchto procesov. Čiastkové výsledky sú zhrnuté v početných štúdiách, no najmä v kolektívnych monografiách, ktoré v blízkej budúcnosti výjdu tlačou. Jednou z nich je aj práca *Socialistický človek a socialistický kolektív*, riešená v rámci JPSV (a súbežne v rámci ŠPZV) početným kolektívom z českých a slovenských akademických i vysokoškolských filozofických pracovísk a inštitúcií.

Východiskovým bodom výskumu, formulovanom v úvodnej časti tejto práce, je konštatovanie, že utváranie socialistického človeka, socialistického kolektívu, formovanie spoločenského i individuálneho vedomia v podmienkach socializmu ako nevyhnutný zákonitý dôsledok rozvoja socialistického spoločenského systému má povahu *kvalitatívnych* zmien (a premien) v samotnej štruktúre jeho vedomia a jeho správania. Ide o proces vzniku a vytvárania nového *vývojového* typu osobnosti. Zo zásadnej povahy týchto premien vyplýva, že pred marxistickou vedou stojí nielen úloha preskúmať, analyzovať a objasniť jednotlivé zložky, ktoré charakterizujú socialistické premeny vo vedomí, v činnosti, v štruktúre osobnosti, ale tiež odhaliť zákonitosti ovládajúce procesy formovania socialistického človeka. To samé platí aj pre socialistický kolektív.

Ak tvrdíme, že utváranie socialistického človeka je zložitým procesom, máme na mysli predovšetkým mnohoúrovňový charakter spoločenskej podstaty človeka a jej špecifických prejavov. Pritom berieme do úvahy predovšetkým toto:

a) Dynamický rozvoj socialistických *spoločenských premien* predstavuje určujúci objektívny faktor, hybnú silu utvárania socialistických *premien vo vedomí ľudí*. Genéza a formovanie socialistického človeka ako historicky nového typu sú podmienené a stimulované najzákladnejšou kvalitatívnou zmenou, akú vôbec môže zaznamenať celospoločenský vývoj — nástupom novej, komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie, t. j. konkrétne so vznikom a rozvojom socialistickej spoločensko-ekonomickej formácie ako formácie, ktorá sa kvalitatívne líši od všetkých predchádzajúcich vykorisťovateľských formácií. To však v žiadnom prípade neznamená, že máme do činenia s mechanickým pôsobením a prevodom činiteľov spoločenskej reality na činitele ľudskej osobnosti a že teda zmeny v štruktúre vedomia sú bezprostredne — akoby automaticky — vyvolávané spoločenskými zmenami, že procesy utvárajúce socialistickú osobnosť sú priamo, nesprostredkované odvodené zo spoločenských procesov podľa behavioristického modelu $S - O$ (stimul — odpoveď). Akýkoľvek vplyv, akékoľvek pôsobenie tej či onej zložky spoločenského systému, spoločenských vzťahov je sprostredkované ľudskou činnosťou, ktorá je špecifická a jedinečná tak svojou povahou, ako aj spôsobom transformovania vonkajších vplyvov stimulov do foriem uvedomelej psychickej činnosti človeka.

Ďalší dôležitý moment, ktorý odporuje predstave mechanického bez-

prostredného pôsobenia vonkajších stimulov bez ohľadu na ich význam, vyplýva zo samej podstaty, zo samého zmyslu ľudskej činnosti. Podstatou, zmyslom ľudských činností, ich špecifickou vlastnosťou, jedinečnou v celej živej prírode je to, že tieto činnosti nielen registrujú vonkajšie vplyvy, t. j. slúžia prispôsobovaniu sa vonkajším prírodným a spoločenským podmienkam alebo okolnostiam, ale zároveň vyjadrujú *bytostnú potrebu ľudí aktívne sa zúčastniť premien* prebiehajúcich v spoločnosti i v prírode. Môžeme to vyjadriť tiež tak, že človek nutne prejavuje potrebu a zároveň schopnosť cieľavedome meniť, pretvárať stvárať svoj životný priestor a že tak činí koniec-koncov v súlade s objektívnymi zákonmi prírodného a spoločenského diania, a to väčšinou bez ohľadu na dosiahnutý stupeň vedomej reflexie týchto zákonov. Navyše je človek spoločenskou bytosťou, t. j. človekom sa stáva len vtedy, keď sa môže aktívne zúčastňovať na spoločenských premenách, umožňujúcich súčasne jeho vlastný rozvoj. V tomto zmysle chápala už klasická nemecká filozofia proces poľudštenia človeka ako *historický* proces ľudskej práce, práce človeka — jedinca v kooperácii s ostatnými ľuďmi — na sebe samom (I. Kant). V tomto zmysle sa tiež K. Marx vysmieva niektorým naivným predstavám ranej buržoáznej ekonómie o osamelom Robinsnovi.

Uvedomiť si do dôsledkov túto stránku ľudskej podstaty znamená pochopiť v plnej hĺbke Marxovu kritiku kapitalistického spoločenského systému: tragédiu odcudzenej práce, vykorisťovanie, znehodnotenie ľudskej činnosti — práve ako odcudzenie človeka jeho podstate, možnostiam jeho sebauvoja, teda práve onomu špecifickému, čo ho činí človekom. A naopak to znamená plne pochopiť a uvedomiť si *možnosti socializmu*, ktorý uvoľňuje zdroje aktivít *všetkých* pracujúcich, ktorý oslobodzuje ľudskú prácu a poskytuje podmienky pre jej tvorivé uplatnenie vo veľkom diele budovania socializmu a komunizmu. Práca potom predstavuje špecificky ľudskú sebatvorbu človeka, ktorá prebieha o to intenzívnejšie, o čo hlbšie sa jej zúčastňuje ľudské vedomie.

Riadeniu socialistickej spoločnosti preto pripadá kľúčová úloha stimulovať tieto možnosti, cieľavedome ich zameriavať na všestranný, harmonický rozvoj celej spoločnosti a jej jednotlivých členov. Vysoká *kvalita* riadenia jednotlivých úsekov socialistického spoločenského organizmu je teda nielen základným kritériom previerky schopností a teoretickej, ideovo-politickej vyspelosti zodpovedných činiteľov a funkcionárov na všetkých úrovniach riadenia, ale trvalou požiadavkou, organickým faktorom vývoja socialistickej spoločnosti.

b) Pri vymedzovaní pojmu „socialistický človek“ nadobúda rozhodujúci význam určenie nových *socialistických kvalít* vo vedomí ľudí, v ich konaní, v činnostiach socialistickej osobnosti, t. j. takých kvalít, ktoré zodpovedajú základným ideálom socializmu a komunizmu. I keď predstava akéhosi konečného, raz navždy daného, definitívneho vzoru socialistickeho človeka je možná len na pôde čistej špekulácie, predsa len

je v danej vývojovej etape stále aktuálnejšia požiadavka určitého, konkrétne vymedzeného, hoci aj čiastkového ideálu (či snáď modelu), ktorý by dával pevný tvar predstavám o novom type človeka, ktorý je formovaný v podmienkach socializmu. Táto požiadavka je plne odôvodnená, ba dokonca nevyhnutná, a to tak pre vytýčenie globálnych i čiastkových *cieľov* socialistickej výstavby, ako pre určenie, upevnenie a prehĺbenie hodnôt, pre ich konkrétne naplnenie a tvorbu, pre cieľavedomé usmerňovanie ľudských činností vôbec, pre *výchovu* nových generácií budovateľov socializmu. Je samozrejmé, že v tejto súvislosti nemôže ísť o jednoduchý model. Pôjde skôr o značne zložitú typológiu alebo modelovanie, o čom svedčia už existujúce pokusy marxistických teoretikov v oblasti sociálnej psychológie, pedagogiky, vedeckého komunizmu, politickej ekonómie a pod.

Je nesporné, že utváranie vedomia ľudí je objektívne, zákonite determinované určujúcimi zložkami základne a nadstavby danej spoločensko-ekonomickej formácie, že vedľa špecifických, neopakovateľných stránok a momentov tohto procesu tu existujú a pôsobia určité všeobecné súvislosti a väzby, ktoré tvoria základ pre poznanie historických etáp utvárania vedomia. Tie potom nie sú prejavom akejsi duchovnej substancie existujúcej „za“ alebo „nad“ reálnym dianím, ale — povedané s. K. Marxom — *produktom* spoločenských vzťahov, ktoré existujú nezávisle od vedomia. Preto má pre utváranie socialistickeho vedomia zvláštny význam *poznanie zákonitostí* historických etáp utvárania vedomia, a to na základe skúmania daných spoločenských vzťahov, súvislostí a väzieb.

Nová kvalita spoločenských vzťahov, ktoré vznikajú v tej či onej spoločenskej formácii, produkuje nové psychické kvality ľudí, ktoré sa prejavujú v nových postojoch, predstavách, zámeroch, cieľoch, v novom hodnotovom systéme i spôsobe života. To platí i o nových kvalitách vedomia socialistickeho človeka, ktoré sa utvára v procese socialistickej výstavby.

c) Je všeobecne známe, že medzi zmenami prebiehajúcimi v ekonomickej, sociálnej či politickej sfére života spoločnosti a premenami v kultúrnej sfére, v systéme hodnôt neexistuje synchronný vzťah a že teda i formovanie vedomia, utváranie osobnosti spravidla za týmito zmenami zaostáva. Je tiež známe, ako pokrok v duchovnej sfére podmieňuje a spätne stimuluje pokrok v rozvíjaní a uplatňovaní sociálno-politických a ekonomických faktorov spoločenského vývoja. Celkový materiálny a duchovný rozvoj takto v úplnosti chápaný je teda — ak parafrázujeme Marxa — v podstate nemysliteľný bez uvedomelej, cieľavedomej činnosti ľudí: dejiny nie sú ničím iným než činnosťou človeka, ktorý sleduje svoje ciele.

Vzťahy medzi individuom ako jedinečným, spoločenskými skupinami ako zvláštnym a spoločnosťou ako všeobecným sú sprostredkované ľudskou aktivitou v najširšom zmysle: sú to práve tieto vzťahy, ktoré

každému z uvedených článkov dávajú konkrétny historický tvar.

Sociálne vzťahy v najširšom slova zmysle historicky sprostredkujú určitú povahu tej či onej spoločensko-ekonomickej formácie, cez ne (ako systém opakovaných aktivít) nadobúdajú svoju konkrétnu povahu nielen veľké historické skupiny (napr. triedy), ale i také skupiny ako napr. pracovný kolektív. Ich pôsobením sa vydeľuje a vymedzuje (v procese vlastných aktivít) jedinec ako individuum a formuje sa človek ako osobnosť.

Preto musíme konkrétne analyzovať človeka v kapitalizme, v socializme, v tzv. treťom svete a pritom prihliadať — v každej skupine zvlášť — k jeho triednej, etnickej, skupinovej, profesionálnej, vekovej príslušnosti, k stupňu jeho uvedomelosti, kultúrnej a morálnej vyspelosti a pod.

Táto požiadavka ovšem vedie vo svojom konkrétnom naplnení prostredníctvom jednotlivých spoločenských vied k určitej parcelizácii, atomizácii pojmu človek (jednotlivec, spoločnosť a pod.). Viac-menej je jasné, že i keď človek vychádza z tohto pohľadu čiastkových vied ako par excellence triedny, technický, profesionálny či „psychický“ jedinec, predsa len napriek všetkým týmto a ďalším možným určeniam v skutočnosti predstavuje celistvosť a ako individuum nežije izolovane. Aj keď nám teda konkrétne skúmanie zaradí jedinca (či skupinu) do pásiem jednotlivých kategoriálnych určení, nežije človek v skutočnosti ako abstraktne chápaný robotník, roľník, úradník, príslušník inteligencie, umelec atď., ale je vždy začlenený do konkrétneho kolektívu, ktorý pôvodne jednoduché určenie individua presahuje a dopĺňa. Podobne je tomu v psychickej sfére, kde psychológia nemôže postúpiť ďalej v poznávaní podstaty človeka, kým svoj problém aspoň čiastočne neposunie do spoločenskej roviny. Iba všetky spoločenské vedy ako celok, najmä ich filozofické zovšeobecnenie môžu zachytiť zložitý proces formovania osobnosti človeka ako sociálny typ v celom súhrne jeho aktivít, myslenia, ctenia, konania atď. I sociálny typ je vlastne komplexom zložiek a faktorov osobnosti, komplexom, v ktorom figurujú sociálne podmienené postoje, úlohy, hodnotové orientácie, morálka, ideológia.

***

Naše skúmanie *filozofických* aspektov formovania socialistického vedomia socialistickej osobnosti dospelo do štádia, keď predpokladom ďalšieho pokroku v danom smere sa stáva bezprostredná návaznosť na výskumy iných, najmä spoločenskovedných disciplín. Všetky okolnosti potvrdzujú, že komplexné skúmanie takého zložitého javu musí nevyhnutne mať interdisciplinárny charakter. Požiadavka interdisciplinárneho prístupu kladie pred filozofiu úlohu preskúmať teoretické a metodologické predpoklady a východiská, umožňujúce integráciu čiastkových poznatkov, metód a teoretických konceptov s prihliadaním na špecifiká tej

ktorej špeciálnovednej disciplíny i na všeobecnú kategoriálnu výstavu marxisticko-leninskej filozofie ako základu vedeckého bádania vôbec. Preto došlo k rozhodnutiu orientovať výskumnú činnosť našej sekcie v nastávajúcom päročnom období na teoretické a metodologické problémy spoločenských vied.

V zásade pôjde o ďalšie objasňovanie a precizovanie metodologickej funkcie materialistickej dialektiky v oblasti spoločenskovedného poznávania, a to v týchto smeroch:

1. Rozpracovanie dialektiky integračných procesov v spoločenských vedách, výskum štruktúry a fungovania interdisciplinárneho výskumu, integračných, diferenciacnych a kooperačných procesov v komplexe spoločenských vied; pôjde o vedeckú explanáciu dialektiky rozvoja súčasných spoločenských vied v celostnom systéme vedy. V danej súvislosti sa budú skúmať a ďalej rozpracúvať aj svetonázorové, gnozeologické a logické východiská spoločenskovedného bádania, uplatňovania vednej politiky a princíp stránkosti v spoločenskovednom poznaní.

2. Ďalšie rozpracovanie kľúčových kategórií dialektického a historického materializmu v ich bezprostrednej návaznosti na metodologickú funkciu materialistickej dialektiky v oblasti spoločenských javov: dialektika racionálneho a empirického, logického a historického, subjektívneho a objektívneho, individuálneho a spoločenského v spoločenskovednom poznaní. Pozornosť bude venovaná prieskumu a kritickému analýze súčasných buržoázných metodologických koncepcií v oblasti spoločenských vied (metodologický pluralizmus).

3. Prehĺbenie výskumu väzieb základných princípov materialistickej dialektiky a špeciálnych metód spoločenskovedných výskumov (systémovo-štruktúrne prístupy, metódy formalizácie, matematizácie a modelovania v spoločenskovednom bádání). Výskum bude spojený s kritickým rozborom súčasných koncepcií a doktrín redukcionizmu, formalizmu a štrukturalizmu.

4. Kritická analýza súčasných buržoázných metodologických koncepcií v oblasti spoločenských vied (metodologického pluralizmu, redukcionizmu, formalizmu, štrukturalizmu a pod.).

Táto orientácia nám umožňuje začleniť sa aj do projektu dlhodobého programu mnohostrannej spolupráce filozofických pracovísk akadémií vied socialistických krajín v období 1981—1985, prerokovanom a schválenom na porade riaditeľov týchto pracovísk v Smoleniciach v dňoch 8.—12. septembra 1980. V rámci jedného zo základných cieľových projektov *Metodológia spoločenských vied* (koordinátor je Centrálny inštitút filozofie AV NDR) nám pripadla úloha koordinovať úlohu *Kritika buržoázných metodologických koncepcií v spoločenských vedách* a zúčastňovať sa na koordinácii úlohy *Metodologické problémy integračných procesov v spoločenských vedách*.

Sme si vedomí, že náročná práca, ktorá nás pri plnení uvedených úloh čaká, môže byť úspešne realizovaná iba za predpokladu, že sa v na-

šej práci v plnej miere uplatnia požiadavky, ako sme o nich hovorili v úvodnej časti nášho príspevku.

LITERATÚRA

1. Správa Predsedníctva ÚV KSČ, prednesená s. V. Biľakom na 15. zasadnutí ÚV KSČ 26. 3. 1980.
2. Správa Predsedníctva ÚV KSS, prednesená s. L. Pezlárom na zasadnutí ÚV KSS 2. 4. 1980.
3. PONOMARJOV, B.: Osnovnyje voprosy borby s revizionismom na sovremennom etape. Komunist 1978, č. 8.
4. XXIV. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu. Pravda 1971, r. 68.

ФИЛОСОФИЯ И НАША СОВРЕМЕННОСТЬ

Ян Боднар

Настоящая статья посвящена актуальным вопросам дальнейшего развития философии на этапе строительства развитого социалистического общества. Речь идет о реализации следующих требований, содержащихся в постановлении 15-го заседания ЦК КПЧ: интенсифицирование и повышение качества теоретических исследований в области философии, более тесное сочетание теории с практикой строительства социализма, подчеркивание творческого подхода к научно-исследовательской работе. В своей статье автор применяет указанные требования в качестве критериев оценки достигнутых результатов в области философских исследований, прежде всего в области исследования философских аспектов формирования социалистического сознания и личности. Одновременно в смысле данных требований автор анализирует проект дальнейших научных исследований „Методологические проблемы общественных наук“, над которым будет работать секция философии Института философии и социологии САН.

PHILOSOPHIE UND UNSERE GEGENWART

Ján Bodnár

Der Aufsatz ist aktuellen Fragen der Fortentwicklung der Philosophie in der Etappe des Aufbaus einer entwickelten sozialistischen Gesellschaft gewidmet. Es geht um die Verwirklichung folgender in den Beschlüssen der 15. ZK Tagung der KPTsch enthaltenen Forderungen: Intensivierung und Qualitätssteigerung der Theorieforschung im Bereich der Philosophie, engere Bindung zwischen Theorie und Praxis des Sozialismusaufbaus, Betonung des schöpferischen Zugangs in der forschungswissenschaftlichen Arbeit. Der Vf. macht die erwähnten Forderungen als Bewertungskriterien bisheriger Ergebnisse im Bereich der philosophischen Forschung geltend, besonders im Bereich der Erforschung philosophischer Aspekte der Formung von sozialistischem Bewusstsein und Persönlichkeit. Gleichzeitig analysiert er in den Intentionen dieser Forderungen das künftige Forschungsprojekt der Sektion Philosophie des Instituts für Philosophie und Soziologie der Slowakischen Akademie der Wissenschaften.